

De Voorkempen,
streek met streken

LANDSCHAPSLEZER
Bijscholing gidsen

INHOUD

INHOUD	3
1. TER INLEIDING: LANDSCHAP	5
1.1 Landschap – een definitie.....	5
1.2 Europese Landschapsconventie als vertrekpunt.....	6
2. LAGEN IN LANDSCHAP	7
2.1 Landgebruik en bodembedekking	7
2.2 Bodem en hoogte	8
2.3 Bebouwing	9
2.4 Kleine landschapselementen (KLE)	11
2.5 Beweging	12
2.6 Openheid	13
3. DIMENSIES OM NAAR LANDSCHAP TE KIJKEN	15
3.1 Historisch.....	15
3.2 Ecologisch.....	16
3.3 Toeristisch	16
3.4 Economisch.....	17
3.5 Visueel	18
3.6 Sociaal	19
4. LANDSCHAP OBSERVEREN – MEER DAN KIJKEN ALLEEN	21
4.1 De som is meer dan de delen	21
4.2 Landschapsanalyse	22
5. “TYPISCH VAN HIER” – IDENTITEIT VAN DE VOORKEMPEN	24
5.1 Polderlandschap	24
5.2 Landschap van Mark en Weerijbeek.....	25
5.3 Kleilandschap	26
5.4 Open landschap Noorderkempen	27
6. LANDSCHAPSLEZEN VOOR GROOT EN KLEIN.....	28
6.1 Methodieken.....	28
6.2 Inspirerende voorbeelden	29

I. TER INLEIDING: LANDSCHAP

I.I Landschap – een definitie

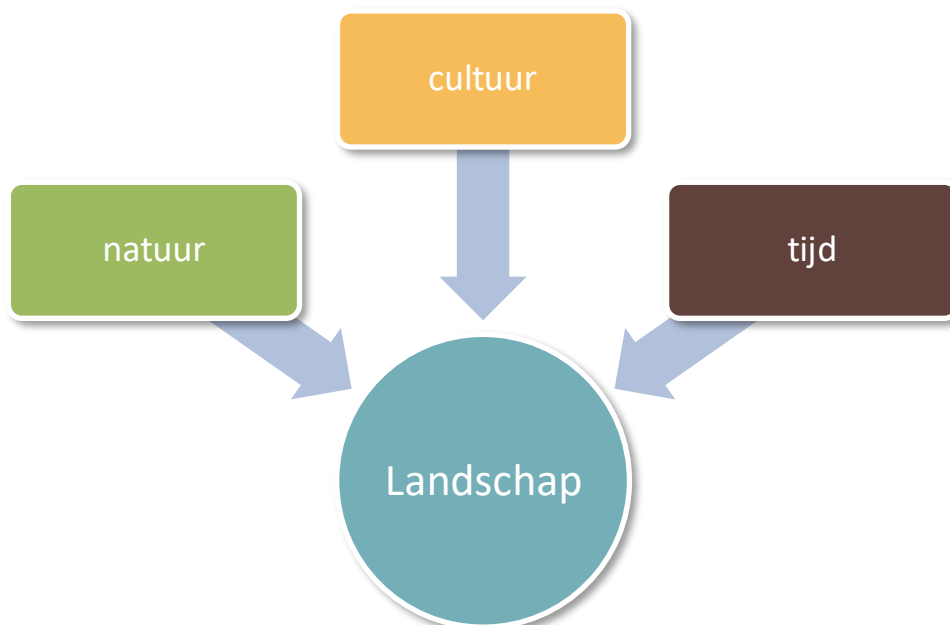
Landschappen. We zien ze dag in, dag uit. Landschap is er altijd, maar tegelijkertijd is het moeilijk vatbaar.

Landschap wordt op verschillende manieren gedefinieerd:

- Van Dale¹:
de omgeving zoals de mens die waarneemt
- Wikipedia²:
Landschap is in de geografie een uitgestrekt stuk land dat zich als een zelfstandig geheel onderscheidt van aangrenzende gebieden.
- Europese Landschapsconventie (2000)³:
"Landschap", een gebied, zoals dat door mensen wordt waargenomen, waarvan het karakter bepaald wordt door natuurlijke en/of menselijke factoren en de interactie daartussen

Samenvattend kan een definitie zijn:

Elk mogelijk gebied, zoals de mens het waarneemt, noemen we een landschap. Het is het resultaat van de interactie tussen mens en natuur doorheen de tijd.

¹ <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/landschap#.YzwLMXZBxPY>

² https://nl.wikipedia.org/wiki/Landschap#cite_note-1

³ http://www.landschapobservatorium.nl/Uploaded_files/Zelf/elcnederlands.bca9ec.pdf

Hierop aansluitend wil dit zeggen dat alle landschappen meetellen. Een landschap kan natuurlijk zijn of beïnvloed door de mens.

De meeste landschappen zijn een combinatie van beide. De mens gaf het landschap doorheen de tijd vorm en bewerkte het. Hierdoor ontstonden "cultuurlandschappen". Die gaan van een kustlandschap met strand, duinen, dijk en appartementen tot een stedelijk landschap met auto's, fietsen, trams en heel veel mensen tot een natuurlijk open landschap met heide, bossen en wilde dieren.

1.2 Europese Landschapsconventie als vertrekpunt

De Europese Landschapsconventie of het Europese landschapsverdrag is een verdrag van de Raad van Europa en het eerste internationale verdrag waar het thema landschap integraal behandeld wordt. De conventie werd opgesteld in het jaar 2000 in Florence. Sinds 2005 is het verdrag in België effectief in werking.

Dit verdrag heeft als doel: "het bevorderen van de bescherming, het beheer en de inrichting van landschappen en het organiseren van Europese samenwerking op dit gebied." (Raad van Europa, 2000). De Europese landen hebben zich hiermee verplicht aandacht te hebben voor landschappen en ze te erkennen als uitdrukking van de diversiteit van hun gezamenlijk cultureel en natuurlijk erfgoed. Aansluitend wil dit ook zeggen dat een beleid moet worden uitgebouwd gericht op de bescherming en het beheer van het landschap.

De Europese Landschapsconventie vermeldt dat educatie en training omtrent landschap moet gebeuren voor zowel specialisten in multidisciplinaire programma's als voor scholen en universiteiten. De nadruk ligt op het kennen van de waarden van het landschap om zo tot een bescherming, management en planning van het landschap te kunnen komen.

Landschapseducatie omvat

- Training en educatie omtrent landschap
- Bewustzijn landschap aanwakkeren bij kinderen en jongeren
- Ontwikkelen van een vorming, vakoverschrijdend in verband met landschap

Een grote uitdaging waar we samen aan werken met: gidsen, leerkrachten, Regionale Landschappen, overheden, ...

Deze cursus wil je sterker bewust maken van alles wat je al wist, een nieuwe kijk geven op een aantal zaken in landschap én vooral de fierheid over het landschap van de Voorkempen aanwakkeren.

Laten we samen fier zijn op ons landschap en het naar waarde schatten!

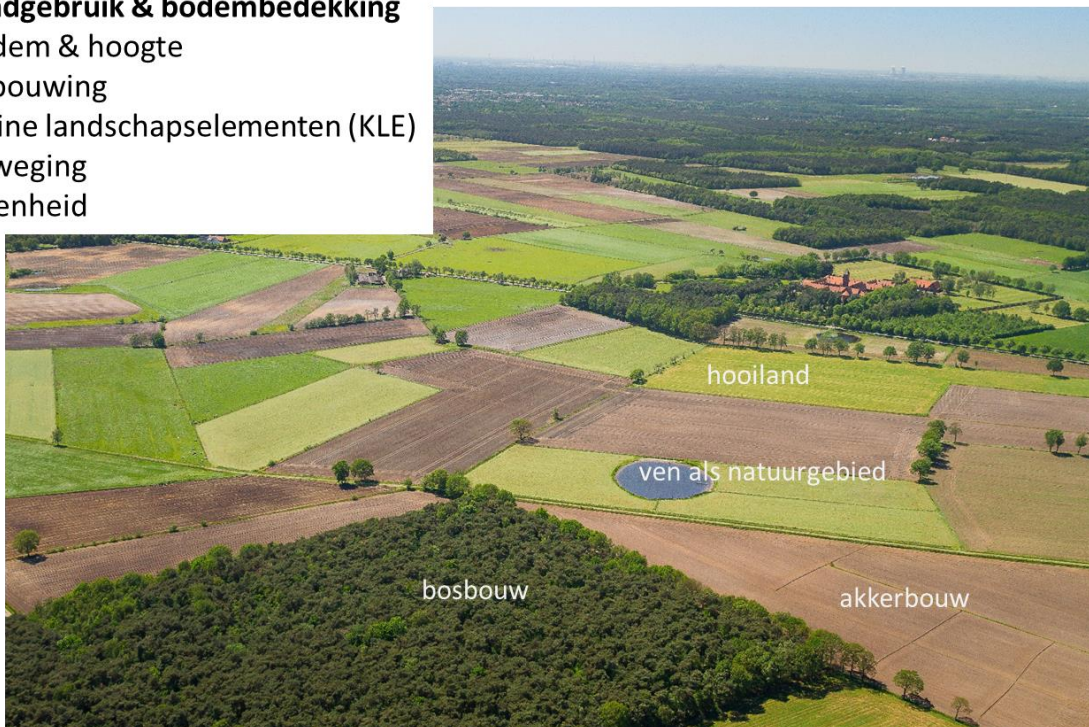
2. LAGEN IN LANDSCHAP

Landschappen lezen en ontleden is moeilijker dan het lijkt. Heel wat factoren bepalen mee het landschap, zowel fysische als sociale (territoriale en historische). In grote lijnen zijn deze factoren onder te verdelen in zes verschillende lagen. Door deze lagen afzonderlijk te bekijken ontrafel je het landschap. De combinatie geeft dan weer een totaalbeeld.

2.1 Landgebruik en bodembedekking

Landgebruik en bodembedekking zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Fysische elementen bepalen de mogelijke bodembedekking. Het landgebruik dat de mens toepast op deze locatie zorgt voor de sociale koppeling.

1. Landgebruik & bodembedekking
2. Bodem & hoogte
3. Bebouwing
4. Kleine landschapselementen (KLE)
5. Beweging
6. Openheid

BODEMBEDEKKING (of land cover in het Engels) is datgene dat je op een topografische kaart kan zien. Dat wat groeit, staat of aanwezig is op het maaiveld – op het zichtbare stuk aarde.

LANDGEBRUIK (of land use in het Engels) is de manier waarop mensen het landschap gebruiken. Dit is onder meer af te leiden uit de manier waarop het landschap bewerkt wordt en/of afgebakend wordt. Eén bodembedekking kan dus meerdere landgebruiksvormen kennen.

Enkele voorbeelden:

BODEMBEDEKKING (LAND COVER)	LANDGEBRUIK (LAND USE)
= Hoe is het land bedekt? Wordt weergegeven op de topografische kaart (1:10 000) en is zichtbaar in het landschap.	= Hoe gebruiken mensen het landschap? Welke economische waarde heeft het land? Wordt doorgaans niet weergegeven op de topografische kaart. Is wel af te leiden uit het landschap, bv. aan de hand van afrastering, beplanting van bomen op rijen of kriskras door elkaar, ...
Permanent hooi- of weiland	Hooiland
	Graasland voor veeteelt
	Ontspanning, recreatie
Landbouwgrond	Akkerbouw bedoeld voor eigen gebruik
	Akkerbouw bedoeld voor verkoop
Naaldhout of loofhout	Bosbouw bedoeld voor kap – productiebos
	Bosbouw bedoeld als natuurgebied
	Bosbouw bedoeld als recreatiegebied
Gebouwen	Woongebied
Industrieel gebouw	Industriegebouw
Plas (water)	Ven
	Poel
	Waterbekken

Doorheen de tijd kunnen zowel de bodembedekking als het landgebruik sterk wijzingen in een gebied. Door oude kaarten te gebruiken, kan je de verschillen in bodembedekking bestuderen. De verandering in landgebruik is doorgaans minder zichtbaar op kaart en sterker afhankelijk van de sociale gebruiken.

Op recente kaarten kan je aan de hand van de aanplant van bv. bossen wél een aanname maken van het landgebruik. Wanneer bv. bossen in een sterk raster zijn aangeplant, is de kans groot dat dit als een productiebos wordt beheerd. Een doorgedreven terreinkennis zal dit vermoeden bevestigen of ontkrachten.

2.2 Bodem en hoogte

De bodem bepaalt hoe het landschap eruit ziet, hoe het water insijpelt in de grond en hoe planten op deze bodem groeien. Ook de hoogteverschillen in het landschap spelen een rol. Deze bepalen hoe het water zal stromen, waar nattere en drogere gebieden zullen liggen, ...

In het vakjargon wordt het geheel van bodem, ondergrond en hoogte de 'geomorfologie' genoemd: het bestuderen van de vormen van het landschap. Hierbij worden de processen die bij het ontstaan van het landschap een rol spelen of hebben gespeeld, onderzocht.

Het hoeft geen verdere verklaring dat alles wat zich onder de grond bevindt, het uitzicht van het landschap mee bepaalt.

Door het landschap op microschaal te gaan bekijken op een (vereenvoudigde) bodemkaart, kan je heel wat informatie vergaren. Ook het reliëf op microschaal geeft heel wat geheimen prijs. Van dijken tot loopgraven maar ook kleinere hellingen, grachten en greppels maken het verhaal van het landschap leesbaar.

1. Landgebruik & bodembedekking
2. **Bodem & hoogte**
3. Bebouwing
4. Kleine landschapselementen (KLE)
5. Beweging
6. Openheid

Als voorbeeld een aantal situaties:

- Een kleilaag in de bodem houdt water langer vast dan zandgronden dit doen. Daar waar de kleilaag aan de oppervlakte komt (of dus andere bodem verdwenen is) kan een plas ontstaan.
- Lager gelegen gebieden zijn meestal natter dan hoger gelegen gebieden, waardoor de vegetatie ook andere vormen kan aannemen. Grachten zijn meestal gegraven op die laaggelegen gebieden die al nat zijn en dienen om water af te voeren.
- Bodemverkleuringen kunnen archeologische geheimen prijsgeven maar ook bv. waar vroeger grachten gelegen hebben.
- De bodemkleur en -samenstelling bezorgt je ook veel informatie rond waterdoorlaatbaarheid, vruchtbaarheid, ...

2.3 Bebouwing

Bebouwing is bepalend voor het uitzicht van het landschap. In sommige landschappen is geen bebouwing aanwezig, in andere staat de bebouwing verspreid of zijn gebouwen net heel geconcentreerd. In nog andere landschappen vinden we enkel lintbebouwing.

Daarnaast vertelt ook de soort bebouwing heel wat. Gaat het om alleenstaande huizen, boerderijen, villa's met grote tuinen, industriële panden of kleine arbeiderswoningen. Ook bunkers, forten, molens of serres zijn bebouwing die het landschap mee bepalen.

Door deze types te onderscheiden kan je het (ontginnings-)verhaal van het landschap vaak ontleden. Kijk hierbij voornamelijk naar de **inplanting van de bebouwing** in de dorpskernen (rond een plein, langs een driehoekig driesplein, aan een straat, op een dijk, ...)

1. Landgebruik & bodembedekking
2. Bodem & hoogte
3. **Bebouwing**
4. Kleine landschapselementen (KLE)
5. Beweging
6. Openheid

Als voorbeeld enkele situaties uit de omgeving:

- Rijnederzettingen (ook straatdorpen genoemd) zoals Stabroek
De achterliggende waardevolle, vruchtbare gronden werden benut voor de land- en akkerbouw. De rijnederzetting wijst op de gestructureerde en geplande manier van ontginning van het landschap.
- Lintbebouwing langsheen verkeersassen
Lintbebouwing lijkt heel erg op een rijnederzetting of straatdorp. Lintbebouwing is echter jonger en heeft geen link met het achterliggende landschap naar gebruik en/of ontginning.
- Verspreide bebouwing op de Brechtse Heide
Alleenstaande hoeves, abdijen en kastelen zijn die vormen van bebouwing die wijd verspreid over het landschap staan. Deze bebouwing heeft vaak een directe link met het omliggende landschap: hoeves met de landbouwgronden eromheen, abdijen met hun bossen, landbouwgronden en (vaak) waterelementen in de omgeving. Zeker bij abdijen is het authentieke landschap vaak nog bewaard en wordt de open ruimte gevrijwaard van andere ontwikkelingen.

Als je naar de bebouwing in het landschap kijkt, verlies dan zeker de **toponymie** (of dus: straat- en plaatsnamen) niet uit het oog. Zij vertellen vaak een hele beknopte geschiedenis van het gebied en geven je een doorkijk naar het verleden.

Als voorbeeld de straat Kruisbos in Kalmthout/Achterbroek

Figuur 1: Ferrariskaart geraadpleegd op <https://www.geopunt.be/> op 08/10/2022

De **ouderdom van de aanwezige bebouwing** geeft een aanduiding naar de ontginningswijze en het gebruik van het landschap doorheen de tijd. Door aandacht te hebben voor kapelletjes, bunkers, grenspalen, ruïnes, ... kan je het verhaal van het landschap in een context plaatsen.

2.4 Kleine landschapselementen (KLE)

Kleine Landschapselementen (of kortweg KLE's) zijn natuurlijke kleine elementen in het landschap. Ze geven het landschap karakter en hebben zowel natuurlijke als historische waarde. KLE's kunnen punten of lijnen zijn in het landschap.

Denk bij KLE's aan: bomenrijen, alleenstaande bomen, knotbomen, poelen, holle wegen, dreven, hagen, houtkanten, ...

Vele KLE's worden (of werden) gebruikt als afbakening van een perceel. Zo werden weilanden vroeger afgeschermd door hagen. Op de hoek van het veld stond een boom om de scheiding aan te duiden.

De aanwezige KLE's in een landschap zijn vaak regio-gebonden. Denk aan de vele knotbomen in de nattere gebieden. Hier kan je dan nog een onderscheid maken in de knotwilgen op de armere gronden en de knoteiken in de rijkere bodems.

Het voorkomen van houtkanten en bomenrijen is sterk afhankelijk van het type landschap. In open landschappen is het aantal KLE's beperkt in aantal en soort - voornamelijk

alleenstaande bomen en bomenrijen typeren deze regio. In het kleilandschap komen dichte houtkanten dan weer meer voor.

1. Landgebruik & bodembedekking
2. Bodem & hoogte
3. Bebouwing
4. **Kleine landschapselementen (KLE)**
5. Beweging
6. Openheid

2.5 Beweging

Door de beweging in het landschap te observeren, kan je heel wat bijleren.

Kijk enerzijds naar de beweging van de mens en de daarbij horende infrastructuur. Hoe heeft de mens dit landschap vervormd of gevormd? Denk maar aan wegenis, fietspaden, wandelpaden, vliegtuigen die overvliegen, schepen op het water, tractoren op een akker, ...

Anderzijds is er heel wat natuurlijke beweging in het landschap. Zie je overvliegende vogels, doet de wind het landschap bewegen, bewegen dieren zich voort in (door de mens) voorziene percelen, ...?

Beweging in het landschap heeft een onlosmakelijke link met geluid in het landschap. Door stil te staan en de luidruchtigheid van het landschap te beluisteren, komt het landschap echt tot bij je binnen.

1. Landgebruik & bodembedekking
2. Bodem & hoogte
3. Bebouwing
4. Kleine landschapselementen (KLE)
5. **Beweging**
6. Openheid

2.6 Openheid

Elementen die het zicht beperken, bepalen de openheid van het landschap. Kan je ver kijken? Waardoor wordt jouw zicht belemmerd?

We verdelen landschappen in **open, halfopen of gesloten landschappen** waarbij een open landschap weinig of geen massa's en schermen bevat. Een gesloten landschap bevat logischerwijs heel veel massa's en schermen.

- Massa's zijn dichte vormen, waar je niet doorheen kan kijken. Denk hierbij aan bosgebieden, woonwijken of industriegebieden.
- Schermen zijn een belemmering voor het zicht, maar je kan er nog wel doorheen kijken. Voorbeelden hiervan zijn bomenrijen, hagen, ...

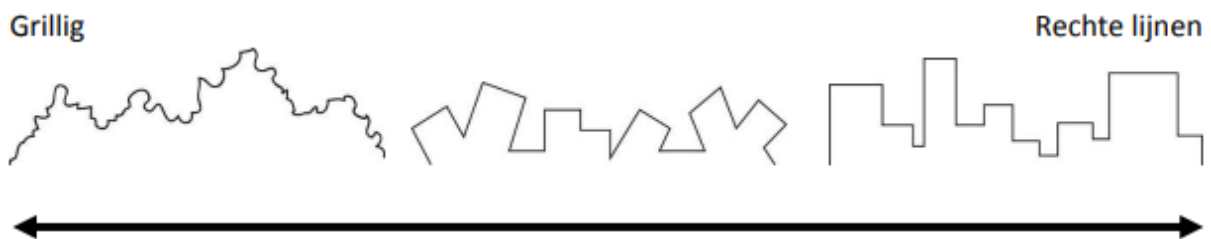
De **weersomstandigheden** bepalen mee hoe open het landschap overkomt. Bij veel mist zal deze als een massa voor ons hangen waardoor het landschap gesloten zal lijken. De interpretatie van het weer is dus een belangrijke factor om mee te nemen als je de openheid van het landschap wil bespreken.

1. Landgebruik & bodembedekking
2. Bodem & hoogte
3. Bebouwing
4. Kleine landschapselementen (KLE)
5. Beweging
6. **Openheid**

Door ten slotte naar de **skyline** van het landschap te kijken, kan je op een eenvoudige manier bepalen of het landschap dan wel meer natuurlijk of meer stedelijk is. De skyline of horizonlijn is die lijn die contact legt tussen de lucht en het landschap. Een meer natuurlijk landschap zal een grillige skyline hebben, gevormd door de bladeren van bv. bomen. Een meer stedelijk landschap kent de skyline van bebouwing met meer rechthoekige vormen.

Figuur 2: Skyline⁴

Naast elementen die het zicht beperken, kent een landschap vaak ook **blikvangers**. Deze *landmarks* of bakens in het landschap zijn een oriëntatiepunt.

De ouderdom van de blikvangers kan je het sociale verhaal van de blikvanger in het landschap al prijsgeven. Denk bijvoorbeeld aan een kerktoren die je van ver buiten de dorpskern kon zien (en horen). Mensen leefden op het ritme van deze bakens.

⁴ Het landschap leren lezen: opbouw en evaluatie van een methodiekenpoel (Stuer, A, Van Eetvelde, V., 2015) https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/213/927/RUG01-002213927_2015_0001_AC.pdf

3. DIMENSIES OM NAAR LANDSCHAP TE KIJKEN

In dit onderdeel bekijken we het landschap eens door de ogen van iemand anders. Door de context van de verschillende elementen en componenten van het landschap te bekijken, krijgen dezelfde elementen in dat landschap verschillende functies.

De gelaagdheid van het landschap maakt het extra interessant om verschillende brillen op te zetten en linken te leggen.

Iedereen kijkt met andere ogen naar het landschap. Een landbouwer, natuuractivist of bedrijfsleider hebben elk een andere bril om naar hetzelfde landschap te kijken. Verplaats je eens in de bril van iemand anders en bekijk het landschap!

3.1 Historisch

Het landschap door een historische bril bekijken, wil zeggen dat je naar oude en nieuwe elementen kijkt. Hoe zijn vormen ontstaan van bv. percelen, hoe sluiten percelen op elkaar aan, wat zijn typische KLE's om de percelen af te sluiten, ...?

Dikwijls zijn er nog maar enkele restanten over van bepaalde landschapselementen. Door specifiek naar de perceels-structuur te kijken krijg je heel wat info.

1. Historisch
2. Ecologisch
3. Toeristisch
4. Economisch
5. Visueel
6. Sociaal

Enkele voorbeelden:

- Kleine akkers die doorheen de jaren samen zijn genomen waardoor afwateringsgrachten gedempt zijn. In droge perioden kan het sterk opvallen dat net die locaties van de gedempte grachten toch beter groeien – door een microreliëf en/of andere bodemsamenstelling.
- De vorm van de percelen geeft vaak weer hoe het land in gebruik werd genomen. In de polders zijn voornamelijk lange repelpercelen te vinden. Nagenoeg alle bodem

is vruchtbaar in de polders én door de grote hoeveelheid aan bodemwater is de nood aan afwateringsgrachten groot.

3.2 Ecologisch

De ecologische dimensie bekijkt het landschap door een groene bril. Welke groenelementen zijn te zien en hoe zijn ze hier terecht gekomen. Het onderscheid wordt gemaakt tussen elementen die natuurlijk of door toedoen van de mens in een natuurlijke omgeving terecht kwamen. Logischerwijs is heel wat groen door een combinatie van mens en natuur op de huidige locatie aanwezig.

1. Historisch
2. **Ecologisch**
3. Toeristisch
4. Economisch
5. Visueel
6. Sociaal

Het samenbrengen van de ecologische informatie in relatie tot de bodem en de hoogte in het landschap, kunnen heel wat verhalen vertellen over bijvoorbeeld landgebruik. De link met KLE's kan ook gelegd worden.

De ecologische bril is zeker niet de meest intuïtieve bril om op te zetten. Met een beetje moeite kan het wel erg verhelderend zijn!

3.3 Toeristisch

Bekijk je het landschap door een toeristische bril, dan bekijk je de elementen die recreatie in het landschap mogelijk maken. Denk hier aan infoborden, fietsknooppunten-bordjes, schuilhutten, zitbanken en picknickbanken, ...

1. Historisch
2. Ecologisch
- 3. Toeristisch**
4. Economisch
5. Visueel
6. Sociaal

Sommige landschappen zijn meer ingericht voor toerisme dan andere. Sommige lenen zich meer voor toerisme dan andere.

Welke elementen zijn hiervoor bepalend? Link dit aan het verhaal van landgebruik, beweging, skyline, blikvangers in het landschap, ...

3.4 Economisch

De economische bril bekijkt het landschap in functie van economische activiteiten: landbouw, KMO's, winkels, horeca, ontspanningsactiviteiten en alle andere activiteiten in de tertiaire (of diensten-) sector, ...

De economische bril kan het landschap opdelen in gebieden met een hoog potentieel of een laag potentieel.

1. Historisch
2. Ecologisch
3. Toeristisch
4. **Economisch**
5. Visueel
6. Sociaal

Door dit te linken aan de **bestaande infrastructuur**, lijkt het plaatje dikwijls te kloppen. Voldoet de bestaande infrastructuur aan de economische noden? Dringen nieuwe infrastructuurele werken zich op? Kan er misschien wat verdwijnen?

3.5 Visueel

Op basis van visuele kenmerken delen we de landschappen op in open, halfopen of gesloten landschappen. We maken (zoals eerder vermeld) het onderscheid op basis van massa's en schermen. Ook het seizoen en de weersomstandigheden spelen een sterke rol in het visuele verhaal van het landschap.

Door met een visuele bril naar het landschap te kijken, breng je landgebruik en bodembedekking samen met bebouwing, bodem en hoogte.

1. Historisch
2. Ecologisch
3. Toeristisch
4. Economisch
5. **Visueel**
6. Sociaal

De visuele bril geeft je ook de kans een waardering over de schoonheid van het landschap mee te geven. Sommige landschappen vinden we mooi, andere niet. Waarom wordt een landschap als mooi bestempeld, welke criteria gebruiken we hiervoor? Vindt iedereen hetzelfde landschap mooi? Waarom wel of niet? Welk gevoel geeft een landschap? Voer voor discussie met jong en oud!

3.6 Sociaal

Met de sociale landschapsbril bekijk je de impact van de mens op het landschap. Is de invloed van de mens enkel terug te brengen naar bewoning of zijn er nog meer elementen te herkennen?

Kan je de link leggen naar infrastructuur en voorzieningen? Zijn bepaalde gebieden specifiek afgebakend voor bepaalde momenten in het jaar en/of specifieke gebruiken typisch voor de regio?

1. Historisch
2. Ecologisch
3. Toeristisch
4. Economisch
5. Visueel
6. **Sociaal**

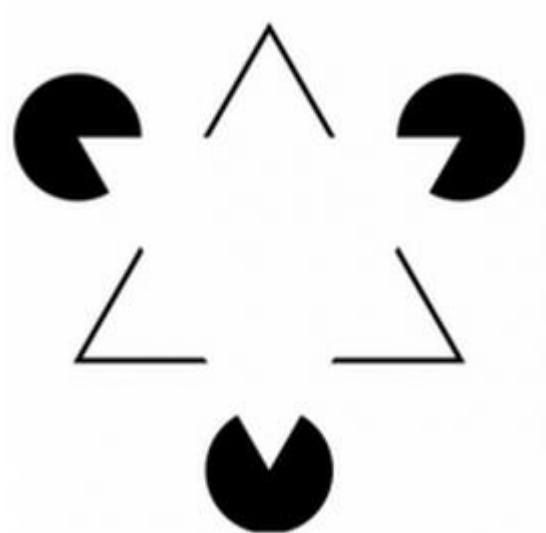
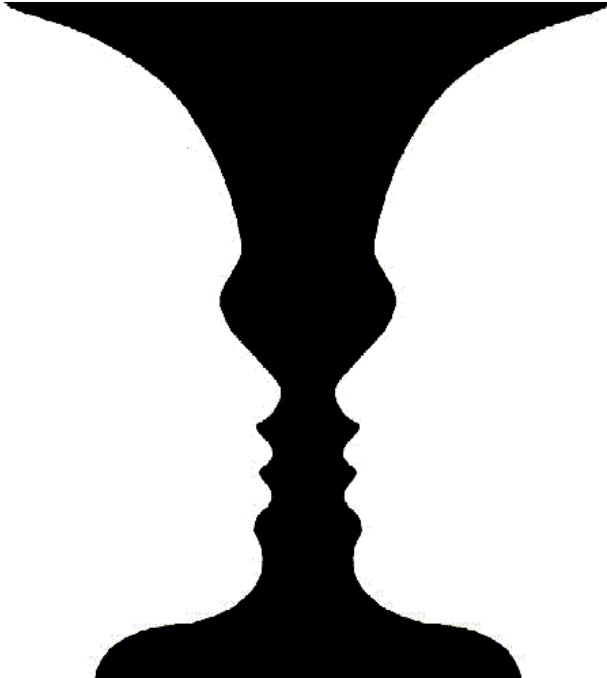
Enkele voorbeelden van elementen die je kan thuisbrengen onder de visuele bril:

- Afgebakend gebied in de Brechtse Heide waar de Orde van de Trappistinnen gehuisvest is. Dit is een specifiek sociaal gebruik van het landschap waaraan ook een specifiek verhaal verbonden is.
- Denk aan de verschillende hoge loodsen in en om Loenhout waarin praalwagens voor de Bloemencorso gebouwd worden. Ook de bloementeelt specifiek voor de corso is een verhaal dat vanuit een sociale context kan bekeken worden.
- Het verhaal van de kleiputten die nu een natuurfunctie kregen in Brecht en Malle is terug te brengen naar een sociaal verhaal van mensen die werkten in de baksteenindustrie. De arbeiderswoningen in de buurt van deze kleiputten vervolledigen het verhaal. Het Kanaal Dessel-Schoten geeft met de aanwezige infrastructuur nog meer gelaagdheid aan het verhaal van het kleilandschap.

4. LANDSCHAP OBSERVEREN – MEER DAN KIJKEN ALLEEN

4.1 De som is meer dan de delen

De som is meer dan de delen – ook in landschap.

Denk aan bovenstaande figuren. Elk afzonderlijk zijn het betekenisloze figuren, in hun context krijgen ze wél een betekenis. De betekenis wordt gevormd door het samengaan van de afzonderlijke delen.

Ook in landschap krijgt die boom, de gracht en de akker pas een betekenis als ze in een context worden geplaatst. **De verschillende lagen én dimensies (of noem het brillen) zorgen samen voor het landschapsverhaal.**

Het **landschap houdt ons de spiegel** – letterlijk – **voor** bij Ecotron in Hasselt.

Durf goed te kijken, te observeren en door te denken op alles wat je ziet. Door verder te durven denken dan je eerste indruk, geeft het landschap heel wat geheimen prijs. Dit als een verhaal van cultuur (de mens en zijn gebruiken), tijd (historie en seizoenen) en natuur (bodem, hoogte, vegetatie) die samen het landschap vormen.

Het spelletje “Ik zie ik zie wat jij niet ziet...” lijkt een banaal kinderspel dat ons net met heel andere ogen naar het landschap kan doen kijken...

4.2 Landschapsanalyse

Landschappen analyseren is meer dan kijken alleen. Door al jouw zintuigen de kost te geven, komt het landschap echt binnen en kan je het echt ontleden en lezen.

Een landschapsanalyse bestaat uit verschillende onderdelen. Allereerst een analyse op bureau, daarna een analyse op terrein om ten slotte af te ronden met het sociale verhaal – in gesprek te gaan met de lokale landschapskenners.

I. DESKTOP-/KAART-ANALYSE

Een bureau- of desktop- of kaartanalyse van het landschap dat je wil leren lezen kan je heel wat informatie bezorgen. De verschillende lagen en dimensies van het landschap kan je in een eerste analyse bekijken. Voornamelijk kaartmateriaal geeft een duidelijk inzicht in de gelaagdheid van het landschap.

Materiaal waarnaar je op zoek kan gaan voor het gebied dat je wenst te onderzoeken:

- *Topografische kaart (bodembedekking)*
De topomapviewer van het Nationaal Geografisch Instituut kan je hierbij helpen.
- *Kaart met landbouwgebruikspercelen (landgebruik)*
Deze kaart kan je raadplegen op www.geopunt.be
- *Bodemkaart*
Deze kaart kan je raadplegen op www.geopunt.be
- *Hoogtemodel (digitaal terreinmodel)*
Deze kaart kan je raadplegen op www.geopunt.be
- *Historische kaarten*
Hiervoor is de 'reis door de tijd' die je kan raadplegen op geopunt.be een interessant vertrekpunt.
- *Kaarten van ruilverkavelingen (perceelsvormen – historische link)*
Indien beschikbaar voor jouw gebied, kan je deze kaart raadplegen op www.geopunt.be
- *Toeristische kaarten*
Vaak digitaal voorradig of te verkrijgen bij lokale toeristische infopunten geven een kijk op de hoogtepunten van het gebied

2. TERREINWERK – HERKENBAARHEID OP TERREIN

Op terrein kan je al jouw zintuigen laten werken. Welke elementen die je tijdens de kaartanalyse hebt opgemerkt, zie je ook degelijk terug op terrein. Welke vragen die je op basis van de kaartanalyse had, kan je nu verduidelijken? Of ook: welke bijkomende vragen krijg je van het terreinonderzoek waarmee je later terug de kaartanalyse moet bekijken?

LUISTER, KIJK, RUIK, VOEL (en proef waar mogelijk) het landschap. De koude wind zal je de ervaring van een meer open landschap geven, de geuren zouden kunnen duiden op een meer industrieel landschap, de luidruchtigheid van het landschap zal de beweging mee aangeven.

Hoe meer je het landschap in je opneemt, hoe eenvoudiger het wordt het landschap ook te gaan bekijken. Herhaling en oefening zorgt voor een meer geoefend landschapsoog waardoor typische elementen sneller zullen opvallen en linken gelegd kunnen worden.

3. LOKALE KENNIS – SOCIALE VERHAAL, TIJDSDIMENSIE

Om het landschapsverhaal dan nog helemaal vorm te kunnen geven, heb je ook het sociale verhaal van het landschap nodig. De menselijke informatie over gebruiken en culturen kan je enkel van lokale mensen meekrijgen. Hoe klein of hoe groot de informatie ook is, het landschapsverhaal wordt hier opgebouwd met de kleinste details.

Durf mensen aan te spreken, ga met hen in dialoog over het landschap dat je ziet. Dikwijls lijkt het voor de lokale mensen een zeer banaal onderzoek dat je voert – iets alledaags waarover niet wordt nagedacht. Toch krijg je hier heel wat informatie van mee.

Ben je benieuwd naar hoe de dorpskern er vroeger uitzag? Duik eens in een archief van oude postkaarten (dit kan ook online!). Oude postkaarten bevatten een schat aan informatie!

5. "TYPISCH VAN HIER" – IDENTITEIT VAN DE VOORKEMPEN

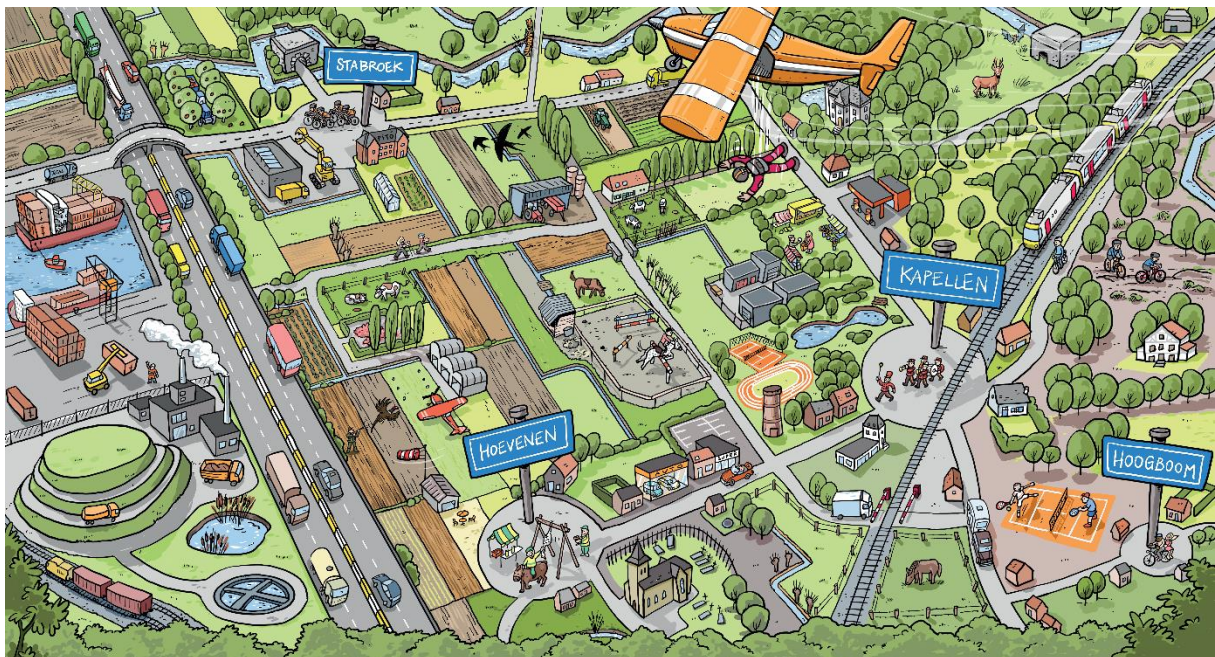
De Voorkempen is een streek met streken. Nu we de inleiding van het landschapslezen achter de rug hebben, trekken we erop uit in enkele van deze streken.

Het verhaal van deze streken vertrek vanuit de Landschapsbeelden Biodiversiteit die opgesteld werden door de Provincie Antwerpen. Je kan deze raadplegen via <https://www.provincieantwerpen.be/lokale-besturen/duurzame-gemeenten/advies/landschapsbeelden.html>

Deze landschapsbeelden geven de typische kenmerken per regio weer op basis van fysische kenmerken en daarbij horende fauna en flora. In het project (H)Oogverblindend Landschap werd aan deze landschapsbeelden de sociale functie toegevoegd. De landschapstekeningen die gemaakt werden in kader van het dossier, geven een illustratieve versie van het landschap weer.

In kader van deze cursus gaan we in op 4 landschappen in de Voorkempen:

5.1 Polderlandschap

KENMERKEN

- Open polders, wateroppervlakken, bossen en pioniersvegetaties
- Schelde bepalend voor het landschap
- Dijken als kenmerken landschapselement met bomenrijen en grazige vegetaties
- Militaire geschiedenis
- Akkerbouwlandschap op langgerekte percelen omringd door afwateringsgrachten

"TYPISCH VAN HIER"

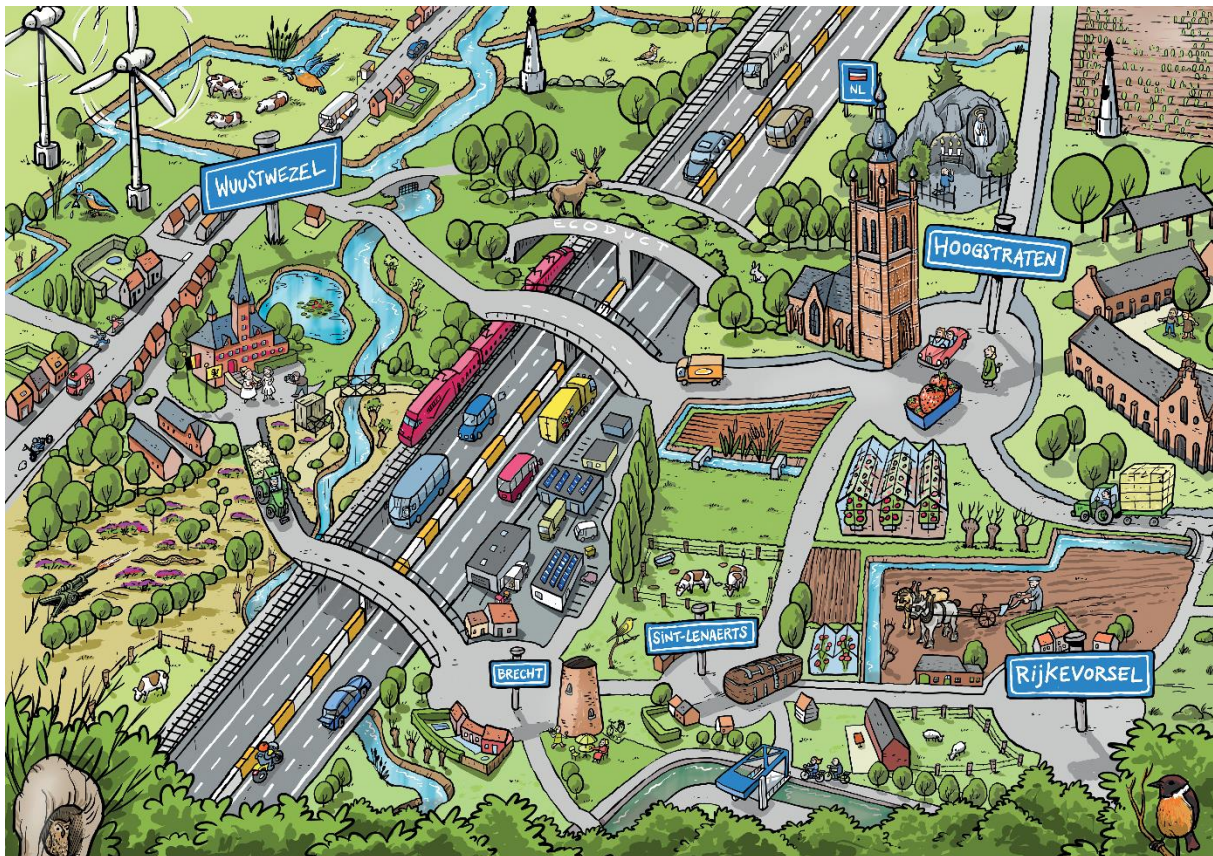
- Rietkragen tussen de akkers
- Gansrijden in de polderdorpen
- Antitankgracht als militair erfgoed dat het polderlandschap doorsnijdt in landbouwgebied
- Harde grens tussen 'intact' polderlandschap en haven

- Havenkranen en andere industrie als baken in het landschap
- Opvallend zichtbare grens tussen polderbodem en zandige Kempensgrond – start van het Parklandschap Voorkempen

5.2 Landschap van Mark en Weerijsbeek

KENMERKEN

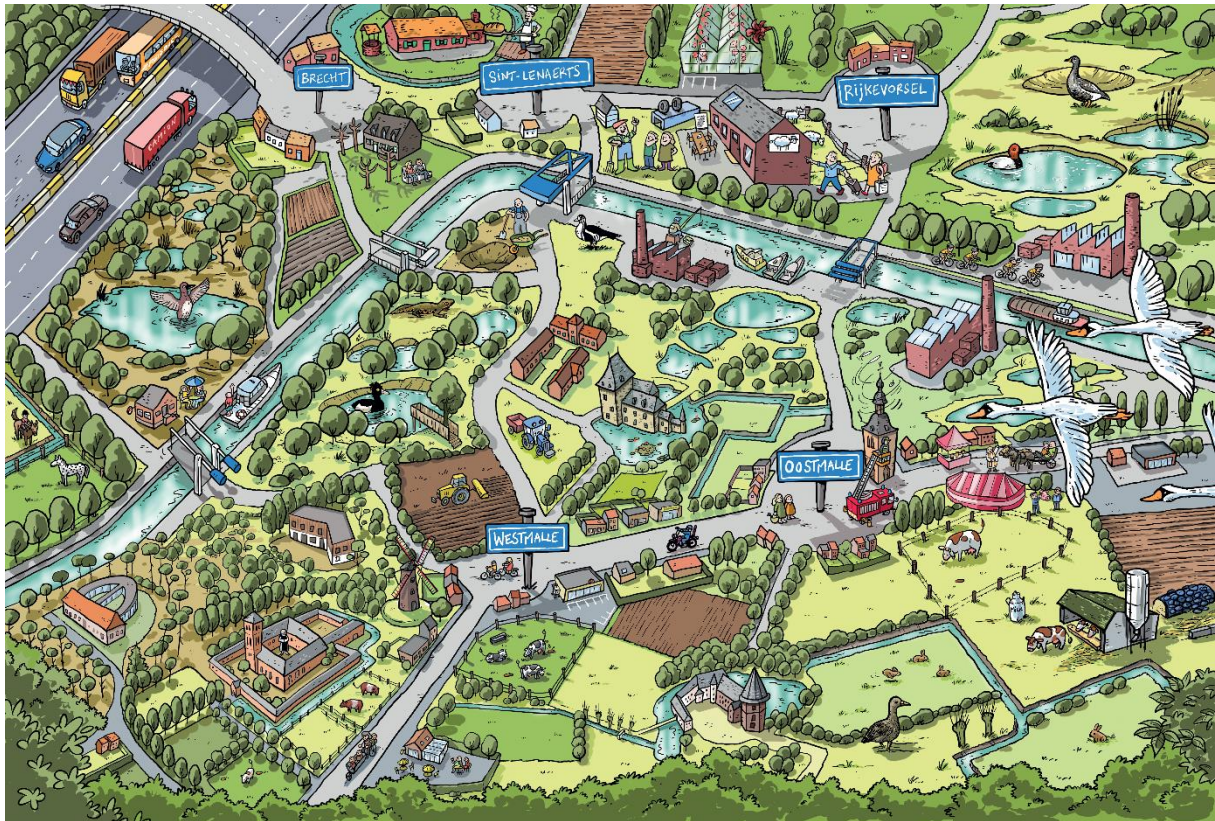
- Afwisselend is het landschap half open. Hier komen bomenrijen en houtkanten voor van zomereik, wilg en zwarte els.
- Beekvalleien en graslanden
- Intensief en grootschalige landbouwgronden
- Populieren in kleine bosjes of bomenrijen
- Langs de waterlopen komen struweel, houtkanten of bomenrijen voor

TYPISCH VAN HIER

- Groot Schietveld en Marum als natuur- & militaire gebieden met Baileybrug als een nog aanwezige getuige
- Typische hoeves in authentieke stijl
- Bloemencorso, Quirinusprocessie te Loenhout
- Serreteelt en landbouw op grotere percelen
- Dreven, populieren, knotelzen en andere KLE's die het landschap zichtbaar kleinschaliger maken
- De Aa of Weerijsbeek die het landschap bepaalt

5.3 Kleilandschap

KENMERKEN

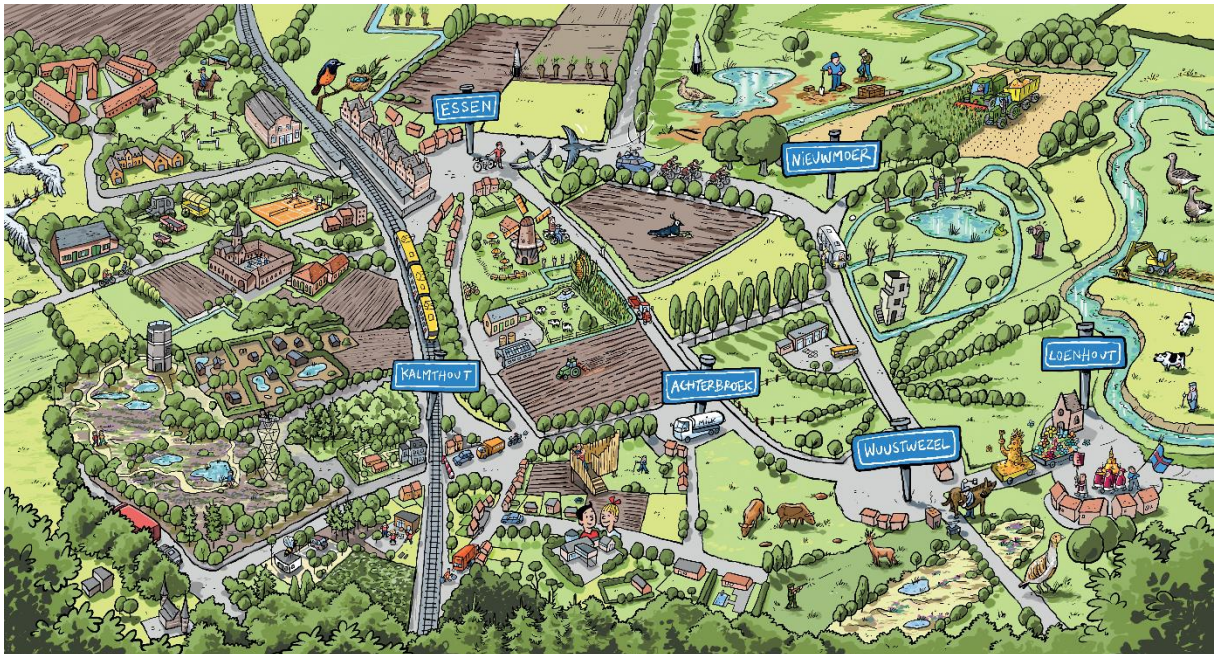
- Kleiputten en vennen
- Plaatselijk komen bomenrijen van zomereik voor.
- Houtkanten, heggen en wilgenstruwelen
- Droge bossen en weilanden

TYPISCH VAN HIER

- Kanaal Dessel-Schoten dat het landschap in stukken deelt en de daarbij horende bruggen die als nummer bekend zijn in de omgeving (bv. Brug 11)
- Fietspad langsheen het kanaal waarbij je zowel natuur als industrie en militair erfgoed passeert
- Klokkeven, Kooldries & Hoofsweer, Leeuwerk als bekende kleiputten die nu natuurgebieden zijn
- Samengaan van natuur en landbouw tussen de kleiputten
- Drieboomkensberg, De Dennen, Heibrand, ... als enkele voorbeelden van mogelijkheden voor verblijf aan de rand van het kleilandschap.
- Abdijen van Westmalle Trappisten en Trappistinnen

5.4 Open landschap Noorderkempen

KENMERKEN

- Open landschap met beperkt aantal landschapselementen zoals dichte houtkanten, dreven of bomenrijen
- Het kanaal Dessel-Schoten
- De vallei van de Aa in Essen en de Kalmthoutse oude turfvaarten die nu grachten zijn geworden.
- Bossen (elzenbroekbossen en populieren) in beekvalleien
- Bomenrijen die doorkijk en vergezichten behouden
- Bosgebieden (Sterbos, Wolfsheuvel, Boterpot, Wildertse Duintjes, Horendonkse bossen, ...)

"TYPISCH VAN HIER"

- Grote open landbouwpercelen met koeien op de weide, intensieve melkveehouderij
- Maïs op de akkers, afgewisseld met aardappelteelt, bieten en weilanden
- Kalmthoutse Heide en uitlopers naar verschillende kleinere natuurgebieden
- Treinspoor Antwerpen – Roosendaal met daaraan gekoppelde stations
- Authentieke hoeves en bebouwing gerelateerd aan de grenzen (Quarantainestallen, groot station, ...)

6. LANDSCHAPSLEZEN VOOR GROOT EN KLEIN

6.1 Methodieken

KINDEREN – BASISONDERWIJS

- *Wees inventief met materiaal*
Je hebt heel wat meer bruikbaar materiaal in huis (dat niet teveel plek inneemt in je rugzak) dan je denkt. Met huis-tuin-en-keuken-spullen kan je op stap in het landschap. Denk maar aan een buisje (of wc-rolletje) om naar een bepaald stukje landschap te kijken. Wat denk je van zeepbellen om de windrichting te bepalen? Of van een vork om de bodem te bekijken?
- *Wissel af*
Landschap kan je heel speels of heel schools benaderen en beleven. Actieve en meer passieve opdrachten met elkaar afwisselen, samen of individueel, maakt de beleving voor kinderen divers. Met een gevarieerd aanbod hou je de aandacht van de kinderen langer vast.
- *Maak er een themadag/-week van*
Verdeel verschillende onderdelen van het landschap over de dagen van de week. Door elke dag met een ander onderwerp aan de slag te gaan, ontleden kinderen het landschap bewust en wordt hun aandacht ten volle benut. Herhaling en een synthese achteraf zal des te makkelijker zijn.
- *Trek erop uit naar een onbekend gebied*
Ongekend terrein zorgt voor een nieuwe kijk en nieuwsgierigheid naar het landschap. Door samen met de leerlingen een (voor hen) onbekend terrein te verkennen vallen ze minder makkelijk terug op datgene dat ze al jaren kennen. Het wordt makkelijker om verder te kijken (dan hun neus lang is...).
- *Bouw je eigenlandschap*
Kijk eens goed rond in het landschap. Kan je met blokken en speelgoedmannetjes of misschien wel met materiaal dat je kan vinden waar je staat, het landschap nabouwen? Wat bouw je wel, wat niet? Tot waar bouw je het landschap na? Fijne gesprekstof met kinderen!

JONGEREN – SECUNDAIR ONDERWIJS

- *Trigger je leerlingen*
Landschap is een moeilijk begrip én vraagt kennis en expertise om ermee aan de slag te gaan. Vertrek van een complexe probleemstelling of een metafoor voor landschap zoals bv. de landschapskubus. De landschapskubus (een rubic cube) stelt het landschap voor met zes lagen en zes dimensies. Laat de metafoor een trigger zijn om de leerlingen mee op sleeptouw te nemen.
- *Maak teams*
Laat leerlingen aan de slag gaan met één bepaald onderdeel en het uitspitten tot op de bodem. Elk team legt zijn onderwerp uit waardoor het voor iedereen een helder verhaal wordt. Op een volgende locatie herbekijken de leerlingen ofwel hetzelfde onderdeel, ofwel observeren ze een ander onderdeel van het landschap. Hou het behapbaar en overlaad leerlingen niet met informatie.
- *Maak het gemakkelijk*
Excursies en opdrachten buiten worden nog al te vaak gelinkt aan 'luisteren en noteren'. Ga eens op een andere manier aan de slag. Wat dacht je van een grote poster die als 'invulbundel' dient? Hang hem met magneten aan de bus en maak samen met de leerlingen een synthese van het landschap.

- *Leef je in!*
Geef leerlingen een rol in het landschap, geef hen achtergrond en meningen die ze kunnen verdedigen. Via deze rol bekijken ze het landschap door een andere bril en staan andere elementen van het landschap in de verf.
- *Trek erop uit naar een onbekend gebied*
- Ongekend terrein zorgt voor een nieuwe kijk en nieuwsgierigheid naar het landschap. Door samen met de leerlingen een (voor hen) onbekend terrein te verkennen vallen ze minder makkelijk terug op datgene dat ze al jaren kennen. Het wordt makkelijker om verder te kijken (dan hun neus lang is...).
- *Zet leerlingen aan het denken*
Waarom zijn bepaalde zaken in het landschap zoals ze zijn? Hoe kwam iets hier terecht? Door kritische vragen te stellen wordt de analyse van een landschap interessant.
- *Praat eens met een local*
Trigger je leerlingen door antwoorden te zoeken op lokale onduidelijkheden. Maak hen benieuwd naar verhalen over die ene boom of dat mysterieuze kapelletje. Anekdoten en verhalen van lokale inwoners doen het landschap leven. Geef je leerlingen een voorzetje om mensen aan te spreken en samen over het landschap te praten. Samen zien ze meer dan alleen!

6.2 Inspirerende voorbeelden

In kader van het LEADERproject (H)Oogverblindend Landschap werden door studenten van Thomas More Vorselaar verschillende educatieve pakketten uitgewerkt op maat van het landschap én gericht op specifieke leeftijden.

De pakketten zijn te downloaden op de website van Regionaal Landschap de Voorkepen www.rldv.be

Je vindt hier pakketten voor het Kleilandschap, Polderlandschap, Landschap van Mark en Weerijbeek en Open Landschap van de Noorderkempen.

De pakketten zijn opgedeeld per leeftijd: kleuters (t.e.m. eerste leerjaar), lager basisonderwijs (1ste en 2de graad), hoger basisonderwijs (3de graad).

Ook voor het secundair onderwijs (1ste graad) werden pakketten uitgewerkt die binnen de lessen aardrijkskunde kunnen opgenomen worden. Hier wordt gewerkt met een app waarmee leerlingen zelfstandig een wandeling kunnen uitvoeren.

Europees landbouwfonds
voor Plattelandsontwikkeling
Europa investeert
in zijn platteland

LEADER
provincie Antwerpen

Provincie
Antwerpen

Met steun van ELFPO

www.vlaanderen.be/pdpo

THOMAS
MORE

DE
VOORKEPEN
REGIONAAL
LANDSCHAP